

RAZUMEVANJE PRIRODE NOVCA KAO ELEMENTARNA PRETPOSTAVKA FINANSIJSKE PISMENOSTI

Mladen R. Perić¹

SAŽETAK:

Cilj ovog rada je osvrst na popularizovanje koncepta finansijske pismenosti i njegovo neophodno proširivanje i dopunjavanje teorijom novca koja će preciznije objasniti prirodu novca u odnosu na neoklasični model. U prvom delu rada se analizira proboj finansijske pismenosti u obrazovne programe i popularnu kulturu. U drugom je naglasak na razumevanju novca kao osnovnog pokretača ekonomske aktivnosti čiju pravu prirodu skriva ekonomska ortodoksija. Bez razumevanja novca, budući ekonomisti i finansijski stručnjaci nemaju adekvatnu bazu za promišljanje savremene ekonomije.

Ključne reči: finansijska pismenost, novac, finansije, kredit, depozit, investiranje.

ABSTRACT

The aim of this paper is to review popularization of the financial literacy concept and its needed expansion and incorporation with a theory of money that will explain the nature of money more accurately than the neoclassical model. The first part of this paper analyzes the breakthrough of financial literacy addition into educational programs and popular culture. In the second, the emphasis is on understanding money as main driver of economic activity whose true nature is hidden by the economic orthodoxy. Without understanding money, future economists and financial experts do not have an adequate basis for understanding contemporary economy.

Key Words: financial literacy, money, finance, credit, deposit, investing.

UVOD

Problematika finansijske pismenosti je izuzetno aktuelna, jer je globalna ekonomska, odnosno finansijska kriza prouzrokovala veoma teške finansijske posledice. Takvo okruženje zahteva od nas posredovanje makar osnovnih finansijskih kompetencija i razumevanje globalnih ekonomskih i finansijskih kretanja. To zbog toga što ćemo u budućnosti biti u prilici da se obratimo banci za kredit i nećemo znati da razlikujemo povoljne od nepovoljnih kredita, prijatelji će nas ubeđivati da investiramo u novi investicioni hit za koji će se kasnije ispostaviti da je prevara i piramidalna šema, želećemo da kupimo određene hartije od vrednosti ali nećemo moći da procenimo njihov investicioni kvalitet, želećemo da ocenimo finansijsku uspešnost određenog investicionog projekta ali nećemo znati kako itd. Usvajanjem znanja i veština finansijske pismenosti će nam omogućiti identifikovanje i

¹ Doc. dr Mladen R. Perić, Visoka škola modernog biznisa, Beograd.

pravovremeno iskorišćavanje poslovnih šansi, koje će ostati „van našeg radara” ukoliko ne posedujemo adekvatna znanja. Takođe, savladavanjem finansijske pismenosti moći ćemo da svedemo finansijske rizike na minimalnu meru (s obzirom na to da ih nije moguće u potpunosti anulirati).

U praksi se pokazalo da je opšta finansijska pismenost stanovništva na niskom nivou i da je to – pored neadekvatne pravne regulative i izostanka primene dobrih zakonskih i podzakonskih rešenja – jedan od glavnih uzroka sveprisutnosti finansijskih mahinacija i prevara čije su žrtve bili građani poslednjih godina (npr. uzimanje kredita indeksiranih u švajcarskim francima i veliki rast rata za otplatu tih kredita).

Finansijska pismenost nas uči da raspoloživi novac možemo i da uložimo u određene investicije (tzv. proizvodne ili finansijske investicije) i da ga na taj način oplodimo (uvećamo), a ne samo da ga trošimo na finalna potrošačka dobra. Na taj način mi možemo da stvorimo dodatni dohodak, a ne samo da imamo dodatne troškove.

Takođe, ekonomska ortodoksija se bavi problematikom finansijske pismenosti površno, jer ne uvažava u dovoljnoj meri pravu prirodu novca kao društvenog odnosa. Na taj način su i interpretacije i zaključci do kojih se dolazi uglavnom pogrešni. Ovaj članak će nastojati da ispravi tu uočenu slabost.

1. KONCEPT I ZNAČAJ FINANSIJSKE PISMENOSTI

Prve decenije XXI veka su donele nekoliko negativnih ekonomskih i društvenih trendova: ekonomske i finansijske krize, stagnaciju ili pad ekonomskog rasta, pad kupovne moći najšireg sloja stanovništva, povećanje nezaposlenosti, pad kreditnih plasmana privredi, veliku ekonomsku i društvenu nejednakost, prekarizaciju rada, porast sive zone ekonomije, krizu penzionog sistema, pad poreskih prihoda i rezultirajuće povlačenje države iz socijalne sfere, sve veći proboj privatne u javnu sferu, itd. Još aktuelna globalna ekonomska kriza je usmerila većinu evropskih zemalja ka sanaciji finansijskog i bankarskog sektora, a to je finansirano zaduživanjem javnog sektora i „programima štednje” koji smanjuju izdvajanja za penzije, javnu zdravstvenu zaštitu i zdravstveno osiguranje, izdvajanja za nezaposlene i aktivnu politiku tržišta rada, primarnu dečju zaštitu i druge vidove socijalnih izdataka.

Navedeni trendovi imaju direktni odraz na finansijsku sferu i nameću potrebu efikasnijeg upravljanja raspoloživim resursima i dohotkom i bolje razumevanje novca i finansija – ne samo za stručnjake iz oblasti bankarstva i investicija, nego i za sve ljude koji se suočavaju sa finansijskim problemima u svakodnevnom životu. A to smo naravno svi mi. Upravo ta sposobnost elementarnog poznavanja finansija i finansijskog sistema se označava kao *finansijska pismenost* i iako nam se na prvi pogled može učiniti da većina ljudi poseduje tu sposobnost, susret sa kreditnim analitičarem banke, portfolio menadžerom investicionog fonda ili brokerom će relativno lako razvejati iluziju da bez prethodne pripreme možemo komunicirati sa tim ljudima o štednji, investiranju, kreditima, akcijama, obveznicama, investicionim jedinicama investicionih fondova itd.

Pored prethodno navedenih negativnih ekonomskih i društvenih trendova, proboj finansijske pismenosti u popularnu kulturu se može vezati i za povećanje očekivanog životnog veka stanovništva, prosečnu višu starost stanovništva, transformacije penzionog sistema od tzv. *pay as you go* sistema (država upravlja novcem pensionera koji su ga uplatili u mladosti kao svoj ulog u ekonomski sigurnu starost) ka privatnom penzionom osigu-

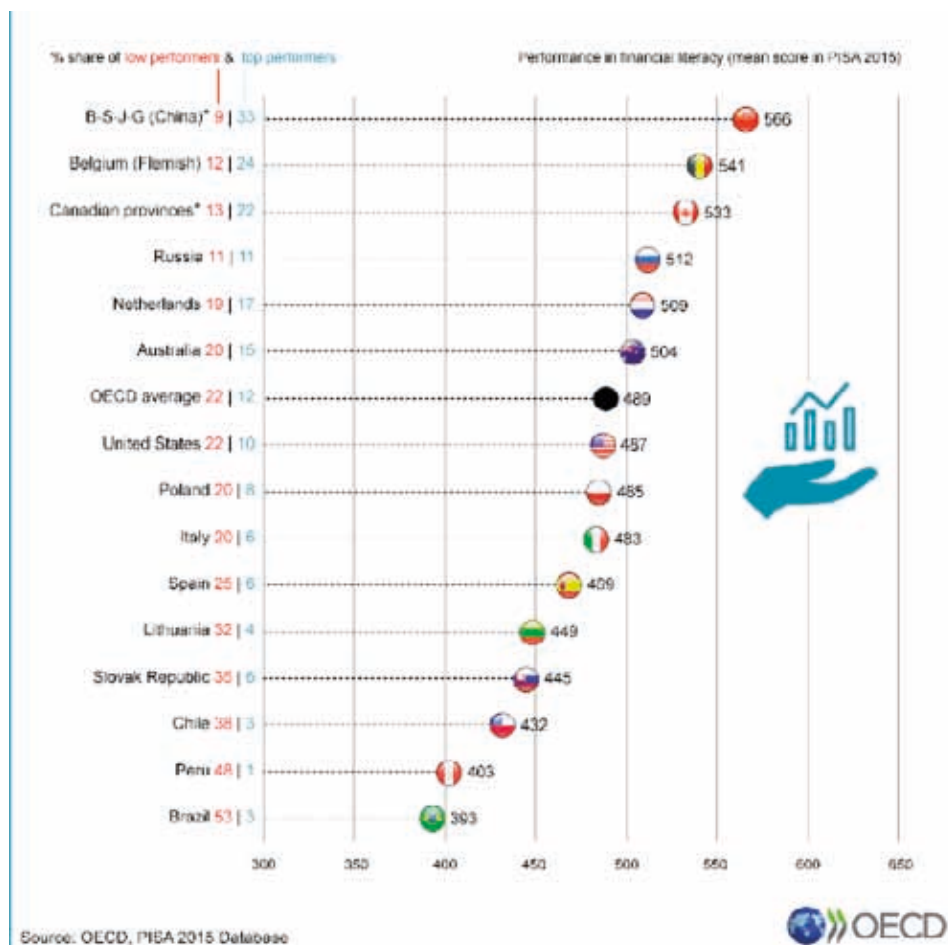
ranju (naplaćeni doprinosi se ulaže u privatne penzione fondove koji su specijalizovani za dugoročno investiranje u niskorizične investicije), sve značajniju ulogu finansijskih tržišta u savremenom društvu i tzv. demokratizaciju *kapitala* (sve značajnije učešće manjih investitora na finansijskim tržištima), usložnjavanje i deversifikaciju finansijskih instrumenata (tzv. *finansijski inženjering*), itd.

Rezultat svih navedenih tendencija je veliki transfer rizika od države i poslodavaca ka zaposlenima i potrošačima.² U tom kontekstu se mogu razumeti reforme penzionog i zdravstvenog sistema, ali to znači i da pojedinci moraju da preuzmu odgovornost za sopstvenu finansijsku sigurnost uopšteno, ali i u slučajevima bolesti i penzionisanja (Aprea *et al.*, 2016). Možemo, dakle, već sada predvideti da će se milenijumska generacija suočavati sa većim i različitim finansijskim rizicima u odnosu na prethodne generacije. Takođe, ukoliko želimo da koristimo usluge finansijskih posrednika i savetnika, moramo znati šta nam oni nude, jer su finansijske transakcije često opterećene agencijskim problemom i različitim konfliktima interesa (pitanja lojalnosti klijentima i pomirivanja različitih interesnih sfera). Kada na sve to dodamo i proboj informacionih i telekomunikacionih tehnologija i njihov proboj u sferu finansijskih usluga (činjenica je da uvođenjem sistema elektronskog plaćanja preko interneta ljudi sve ranije postaju korisnici finansijskih usluga), neophodnost edukacije u domenu finansijske pismenosti postaje očigledna.

Dakle, pod finansijskom pismenošću podrazumevamo obrazovanje čiji je cilj objašnjenje i razumevanje različitih finansijskih oblasti. Na prvom mestu joj je cilj upoznavanje sa metodima efikasnog upravljanja *ličnim finansijama*, što podrazumeva donošenje kvalitetnih odluka u domenima investiranja, osiguranja, nekretnina, finansiranja obrazovanja, budžetiranja, penzionisanja i planiranja poreskih izdataka. Finansijska pismenost takođe podrazumeva vladanje finansijskim principima i konceptima kao što su finansijsko planiranje, izračunavanje obaveza po uzetim kreditima, upravljanje finansijskim obavezama, profitabilnom ulaganju štednje i vremenskoj vrednosti novca („Financial Literacy”, *Investopedia*). Nepoznavanje prethodno navedenih koncepata može dovesti do donošenja suboptimalnih odluka, a finansijske odluke imaju direktnu refleksiju na naše emocionalno stanje, jer ulaganjem novca mi ne samo da investiramo finansijski, nego i emocionalno. Izuzev tragičnih događaja kao što je recimo narušavanje zdravlja i smrt bliskih osoba, ništa nema tako jak potencijal da nam pokvari raspoloženje kao finansijski gubici. Isto važi i obrnuto: retko šta usrećuje čoveka kao finansijski dobici.

Što se tiče empirijskih nalaza, rezultate OECD-ovog PISA istraživanja finansijske pismenosti za petnaestogodišnjake iz odabranih zemalja možemo videti u narednom grafiku.

2 Primer za to u našoj zemlji i regionu su krediti indeksirani u švajcarskim francima (kreditu sa valutnom klauzulom) koji su imali niže kamatne stope u odnosu na dinarske i kredite indeksirane u evrima i u momentu odobravanja pre nekoliko godina su delovali kao povoljnija varijanta. Zbog volatilnosti deviznog kursa švajcarskog franka anuiteti za otplatu kredita su značajno uvećani, ekonomski i socijalno ugrožavajući hipotekarne dužnike. Narodna banka Srbije je u tom slučaju odlučila da „ostane po strani” i da dozvoli „neometano funkcionisanje tržišta”, što svakako nije legitiman stav jer je ona kao državna institucija dužna da štiti potrošače od štetnih ekonomskih proizvoda i usluga, kao što bi u okviru Ministarstva poljoprivrede trebalo da postoje nadležne institucije koje se staraju o bezbednosti hrane. U suprotnom, građani bi bili prisiljeni da sami izučavaju tehnologiju proizvodnje hrane ili ekonomiju i finansije i morali bi imati adekvatnu opremu za ispitivanje i istraživanje. Plaćanjem poreza, građani bi trebalo da su te usluge sebi obezbedili od državnih institucija.

Grafik 1. Rezultati PISA istraživanja za odabrane zemlje

Izvor: PISA 2015 PISA 2015 Results Volume IV, <http://www.oecd.org/finance/financial-education/pisa-2015-results-volume-iv-9789264270282-en.htm> (poslednji pristup 18.08.2017).

Kao što se može videti, učenici Kine se najbolje rangiraju, dok su mladi Brazilci zabeležili najlošije rezultate. Takođe, istraživanje je pokazalo da u proseku samo 12% učenika iz odabranih zemalja ima najbolje rezultate.

U nastavku ćemo se pozabaviti prirodom novca, kao područja najčešćeg nerazumevanja čak i među samim ekonomistima.

2. PRIRODA NOVCA

Na početku XX veka pisac Robert Tressell u svom romanu *Ragged Trousered Philanthropists* (*Filantropi pocepanih pantalona*) kroz junaka Franka Owena poručuje „da je novac osnovni uzrok siromaštva” (Tressell, 2012:175). On tvrdi da „dok postojeći Monetarni sis-

tem opstaje, nemoguće je okončati siromaštvo, jer velike količine [novca] na nekim mestima znače malo ili ništa na drugim mestima. Zbog toga dok [postojeći] monetarni sistem traje mi smo osuđeni na siromaštvo i sva zla koje ono donosi" (Tressell, 2012:284). „Sadašnji Monetarni sistem nas sprečava da uradimo neophodan posao i nakon toga dovodi do toga da većina populacije ostaje uskraćena za stvari koje bi se mogle napraviti radom. Oni pate zbog potreba usred [postojećih] sredstava za proizvodnju izobilja. Ona ostaju neupotrebljena i okovana lancima od zlata" (Tressell, 2012:286). „Sistematska pljačka se događa generacijama, vrednost akumuliranog plena je ogromna, i sve to, svo sadašnje bogatstvo u posedu bogatih, je pravično imovina radničke klase – ono je ukradeno od nje uz pomoć Novčanog trika" (Tressell, 2012:299).

Na prvi pogled se pitanje proučavanja novca i njegovih ekonomskih i društvenih implikacija može učiniti suvišnim, jer svi mi imamo svakodnevni kontakt sa tim ekonomskim konstruktom, bilo da se radi o njegovoj transakcijskoj ulozi, kada je potrebno da platimo neku robu ili uslugu, bilo na simboličkom nivou, kada razmišljamo o vrednosti robe i usluga i upoređivanju njihovih karakteristika iz aspekta njihove korisnosti (tzv. *cost-benefit analiza*). Dakle, na prvi pogled se novac čini samorazumljivim sredstvom pomoću kojeg društvo olakšava proces ekonomske razmene (trgovine robom ili transfera kapitala). Takođe, konvencionalnim poimanjem novca kao papirnih novčanica i kovanog novca u našim novčanicima mi previđamo društvenu osnovu i podlogu koju on, kao i svaki društveni konstrukt, neminovno ima: ostajemo slepi za njegovu ideološku ustrojenost, odnose moći koji ga konstituišu i brojna praktična pitanja kao što su koliko vredi određeni nacionalni ili supranacionalni novac (valuta) i zašto ga, recimo, ima tako malo u opticaju u sadašnjem trenutku.

Takođe, začuđujuća je lakoća sa kojom mi prepuštamo kreiranje i upravljanje novcem anarhiji „slobodnih tržišta", odnosno privatnim bankama koje su isključivo profitno orijentisane. Ono što smo kao građani zaboravili je da je novac i javno dobro *par excellence*, koje omogućava neometano obavljanje različitih ekonomskih tokova, značajnih za život svih građana. Ne moramo mnogo da naprežemo imaginaciju i da zamišljamo kako izgleda situacija u kojoj nema dovoljno novca u opticaju, sektor privrede, stanovništva i države ima problem sa hroničnom likvidnošću i, na kraju, ne možete da naplatite posao koji ste nekome uradili. To je postala naša svakodnevica nakon Velike recesije, a naročito su pogođene one zemlje koje se u poslovnim krugovima nazivaju „zemlje u razvoju" i „zemlje u tranziciji". Hronična nelikvidnost ne samo da proizvodi ozbiljne negativne ekonomske posledice, nego ona urušava temelje savremene civilizacije i društveni ugovor između različitih društvenih klasa, gde krajnja konsekvencija onemogućavanja funkcionisanja tržišta može biti i silazak u nešto što će podsećati na predcivilizacijsko varvarstvo.

Postojeći kapitalistički i kartelistički monetarni i finansijski sistem boluje od hronične nesposobnosti da usmeri novac u produktivne svrhe, čija bi posledica bila ekonomski razvoj dostupan najširim slojevima stanovništva. Danas se nalazimo u svojevrsnom paradoksu da se na finansijskim tržištima nalazi ogromna količina novca i kapitala, a da pri tome njegovi vlasnici nemaju gde da ga plasiraju. To je posledica nedovoljno platežno sposobne tražnje – koja je bila anemična i u godinama pre Velike recesije – i onoga što R. Koo (2009, 2014) naziva recesija nastala usled nespremnosti kompanija da preuzimaju nove dužničke obaveze usled narušenosti kapitalne strukture i finansijskog zdravlja (*balance sheet recession*). Drugim rečima, novac i kapital „odbijaju" da se transferišu u sektor privrede i stanov-

ništva iz finansijskog sektora, jer se privreda i stanovništvo nalaze u fazi „opravke svojih bilansa i kapitalnih struktura” (*fixing balance sheets*).

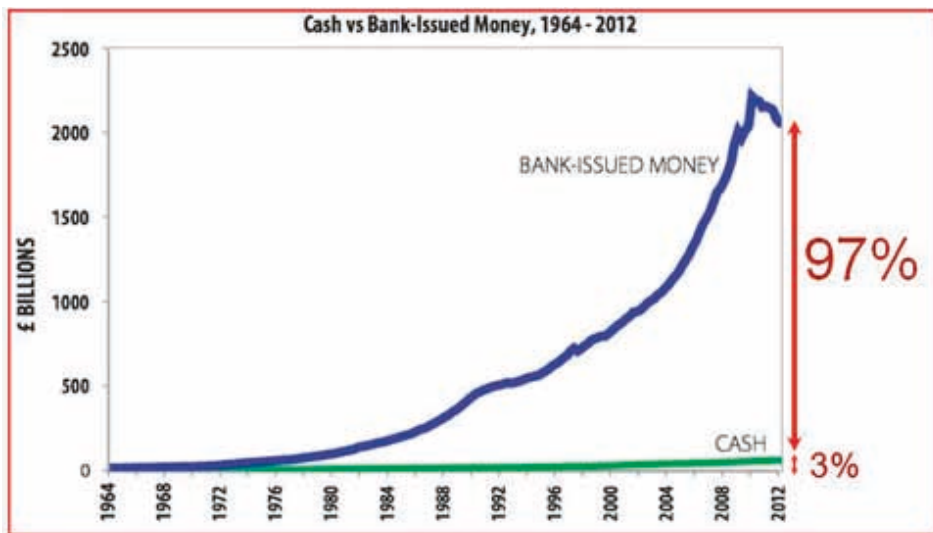
Novac je javna isprava koja služi za obavljanje ekonomskih transakcija. Međutim, kao što smo mogli da vidimo, on je i mnogo više od toga. On je instrument društvenih konvencija koji je konstituisan potrebom za univerzalnom merom za svođenje različitih upotrebnih vrednosti na zajednički imenilac. Novac takođe možemo posmatrati i kao javni resurs, zasnovan na javnom autoritetu demokratskog ili autoritarnog karaktera. U tom slučaju društvo transferiše pravo na kreaciju i puštanje u opticaj novca na reprezentativno telo (parlament, javne finansijske institucije ili vladara). U kapitalističkom ekonomskom poretku, novac ima javnu prirodu i cilj mu je omogućavanje ekonomske razmene uz oplodivljanje inicijalnog kapitala, odnosno, ekonomski subjekti stupaju u međusobne odnose da bi ostvarili profit. Takav tretman i uloga novca implicira komodifikaciju i komercijalizaciju tog javnog dobra i skriva njegovu društvenu prirodu. U kapitalizmu su banke te koje su preuzele i privatizovale emisiju javnog novca i napravile od njega svojevrstu tržišnu robu, odnosno novčani kapital. On nužno dolazi sa inkorporiranom kamatnom stopom, što novcu daje kreditni karakter. Kako novac za kamatu nije stvoren u inicijalnom periodu odobravanja kredita, ekonomija je osuđena na konstantan rast da bi se u drugoj fazi mogao stvoriti novac za isplatu kamata nastalih u inicijalnoj fazi. Kako su mogućnosti ekonomskog rasta ograničene, a dužnički odnos je konstantnog karaktera, ekonomija nužno mora da prođe kroz periodične faze razduživanja i posledičnih kriza.

Dakle, banke u kapitalizmu kreiraju novac, ali vođene profitnom logikom, one moraju više novca da povuku iz optičaja (unište) u fazi vraćanja kredita. Posmatrajući stvari na taj način, možemo zaključiti da je takva aktivnost destruktivna za društvo i da bankarski sektor eksploatiše najšire slojeve građana pomoću monopola za kreiranje javnog novca (valute). Zbog toga, postkrizne kritike koje su usmerene na veličine bonusa i primanja bankara promašuju glavni izvor problema savremenog kapitalističkog bankarstva – povlašćenu, eksploatorsku i parazitsku ulogu bankarskog sektora.

Novčana masa se predstavlja monetarnim agregatima kao ekonomskim konstruktima za merenje novčane mase. Prema najužoj definiciji novčane mase – M1 – ona se sastoji samo od gotovog i kovanog novca koje emituju centralne banke. To je izuzetno reduktivno i zbog toga se uvodi šira definicija koja obuhvata i bankarske depozite (kredite) – M2. Nakon toga se konstituišu još šire definicije koje uključuju putnički čekovi, investicione jedinice investicionih fondova, štednih depozita itd. (M3, M4, itd). Monetarni agregati definišu različite obuhvatnosti novčane mase, ali i unose konfuziju u shvatanje novca i novčane mase, jer nema jednoobrazne definicije.

Savremene kapitalističke ekonomije imaju dva novčana kola (Mellor, 2016) odnosno dve vrste novca koje koegzistiraju. Prvo kolo se naziva *javno* i njega kreira država obično preko centralnih banaka kao javnih finansijskih institucija. U njega danas obično spadaju kovani novac i papirni novac. Javno kolo karakteriše i to da ono danas predstavlja veoma mali deo novčane mase: u periodima povoljne konjunktore njegovo učešće se kreće između 2% i 5%, dok se u periodima ekonomskih depresija obično taj deo povećava zbog spašavanja finansijskih institucija i stimulisanja ekonomije. Ekonomisti često nazivaju tu vrstu novca *novac visoke moći* (*high powered money*) (Keynes, 2011). Drugo kolo se naziva *komercijalno kolo* i to je novac koji stvaraju i ubacuju u opticaj poslovne i komercijalne banke kada odobravaju kredite. On predstavlja veliku većinu novčane mase (ostatak), jer se u eko-

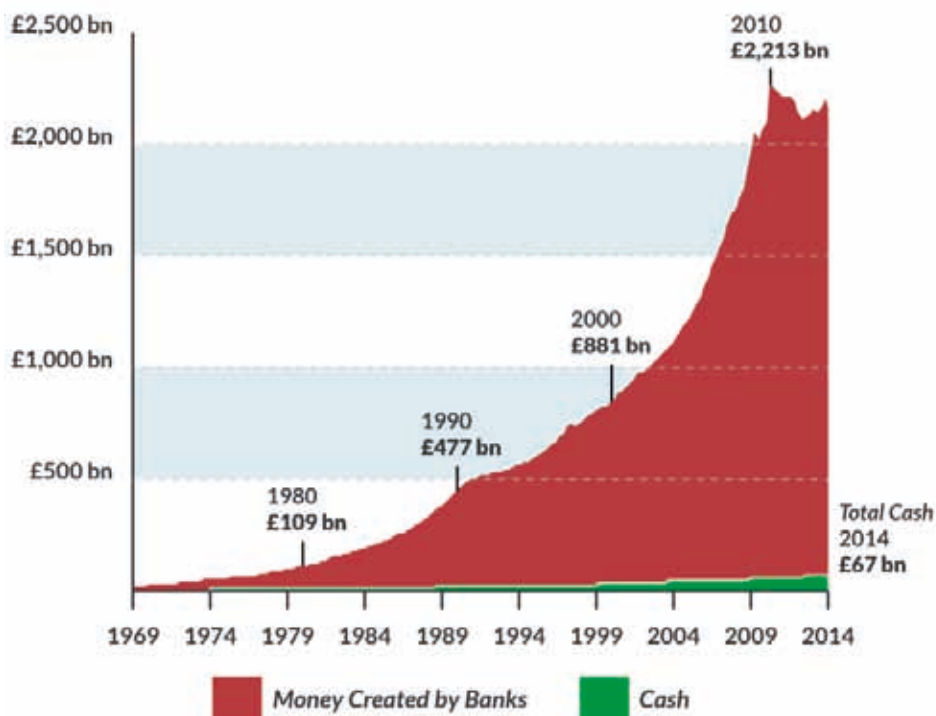
nomijama bankarski krediti koriste za realizovanje većih ekonomskih transakcija. Ono što je zajedničko za oba kola je stvaranje javnog novca (valute), a taj javni karakter se najbolje može uočiti u periodima kriza kada su države (centralne banke) spremne na ekstenzivne intervencije s ciljem očuvanja integriteta monetarnog i finansijskog sektora. Značajna razlika između javnog i komercijalnog kola je u tome što komercijalno kolo kreira novac kao obavezu, odnosno u novac je inkorporiran i elemenat duga, jer novac ulazi u optičaj kreditnim kanalom. Sa druge strane, javno kolo snabdeva ekonomiju novcem bez elementa duga i on služi kao obezbeđenje za novac iz komercijalnog kola. Kako neoliberalna ideologija i ekonomska ortodoksija sve što ima karakter javnog posmatraju sa podozrenjem (Milutinović, 2014), tako se i javno kolo smatra nečim suvišnim što ugrožava autentične tržišne principe. Međutim, novcu iz komercijalnog kola treba obezbeđenje zbog toga što je stvoren ni iz čega (*ex nihilo*) i u kriznim periodima – kada je poverenje u novac iz komercijalnog kola na niskom nivou – potrebno mu je pokriće. Odnos te dve vrste novca se može videti u narednom grafiku na primeru Velike Britanije.

Grafik 2. Odnos gotovog novca (javno kolo) prema bankarskim kreditima (novcu) (komercijalno kolo) u milijardama britanskih funti na području Velike Britanije u periodu od 1964. do 2012. godine

Izvor: McConnachie, A. (2013), „How Publicly–Created, Debt–Free Money Addresses the Islamic Concern about Interest”, *Ethical Finance – Understanding the Money System and its Consequences*, Glasgow University, March, 13th.

Možemo videti da se razlaz između gotovog i bankarskog novca (kredita) dogodio krajem 1970–ih godina u periodu dolaska na vlast Margaret Thatcher i njenog *neoliberalnog zaokreta*. Nakon toga ta razlika postaje sve veća, da bi 2012. godine imali situaciju da gotov novac čini samo 3% novčane mase, dok bankarski krediti čine 97%. Slična situacija se dogodila i u drugim zemljama, iako ta tendencija nije tako izražena u razvijenim zapadnim ekonomijama neengleskog govornog područja. Isto možemo videti i u narednom grafiku:

Grafik 3. Gotovina versus bankarski krediti na području Ujedinjenog Kraljevstva u periodu od 1969. do 2014. godine

Izvor: „How Much Money Have Banks Created”, *Positive Money*, <http://positivemoney.org/how-money-works/how-much-money-have-banks-created/> (poslednji pristup: 30. 08. 2015).

Odnos gotovine (*cash*) novca kreiranog od strane banaka (bankarski krediti) (*money created by banks*) se može videti razlikom između zelene i tamnocrvene površine na grafiku. U 2014. godini gotovina je bila na nivou od 67 milijardi £UK, dok su bankarski krediti bili na nivou od oko 2.150 milijardi £UK.

Pored gotovog i bankarskog, funkciju novca ograničeno vrše i rezerve kod centralnih banaka. To su elektronski unosi koje kreira centralna banka, a koriste je komercijalne banke za međusobna plaćanja. Privreda i stanovništvo ne mogu da koriste taj vid novca, jer je on rezervisan za subjekte koji poseduju račun u centralnoj banci. Rezerve kod centralnih banaka se ne ubrajaju u novčanu masu, jer je njihov uticaj ograničen na međubankarske transakcije.

Kao što je rečeno, u periodima ekonomske ekspanzije komercijalno kolo ili banke *endogeno stvaraju* novac odobravanjem kredita i takav vid novčanog oblika se ne zasniva na nekom eksterno generisanom „pravom” ili „stvarnom” novcu. Sam kredit (zajam) kreira depozit. Na osnovu toga se postavlja pitanje čega su ti depoziti reprezenti, odnosno šta ih čini sredstvom plaćanja i uopšte vrednim. Odgovor na to pitanje možemo pronaći jedino u kredibilitetu finansijskih institucija koje kreiraju taj vid novca. Drugim rečima, njegova sigurnost je odraz finansijske snage i zdravlja banaka. Situacija je komplikovana činjeni-

com da privatne profitno orijentisane banke kreiraju javni novac, jer se tim novcem mogu izvršavati sve ekonomske transakcije. Bez obzira na to što se radi o javnom dobru, bankarski krediti i depoziti ne podležu nikakvoj demokratskoj kontroli i banke imaju gotovo apsolutnu slobodu. Iako se sa pozicija ekonomske ortodoksije mogu često čuti kritike da javno upravljanje dobrima nije efikasno i da su političke strukture koje su nadležne za to nužno korumpirane, pokazalo se i da privatni bankarski sektor u periodima ekonomske ekspanzije kreira previše, a u periodima suviše malo novca. Drugim rečima, monetarni i finansijski sistem u kapitalizmu – baziran na dužničkom bankarskom novcu – nužno prolazi kroz periodične kreditne mehure i slomove (Perić, 2015).

ZAKLJUČAK

Problem sa savremenim finansijskim i monetarnim sistemom je u tome što se njihova očigledno priroda javnog dobra zloupotrebljava za sticanje privatne dobiti. Kao i u drugim slučajevima kada se privatizovani monopoli nad prirodnim i javnim dobrima i ekstrakcija njihove rente koriste za bogaćenje vlasnika, tako se i monetarni i finansijski sistem – javna dobra *par excellence* – zloupotrebljavaju za bogaćenje privatnih banaka. Čak, danas se ostvareni prihodi i dobit finansijskog sektora uglavnom ne vraćaju u sektor privrede i stanovništva u pravom smislu te reči, jer, iako se ta sredstva plasiraju u te sektore, ona imaju predatorski karakter usled konformnog računanja kamatne stope (tzv. *kamata na kamatu* ili kapitalizovanje kamate u postojeće obaveze). Naime, retki su poslovi koji su toliko profitabilni da mogu da prate „magiju” rasta dužničkih obaveza, a teško je verovati da kreatori ekonomske politike i bankarski menadžment to ne znaju. Prema tome, s obzirom na to da se danas krediti uglavnom odobravaju uz više nego adekvatno obezbeđenje (kolateral), namera je da se dužnici liše te imovine i da banke dođu do nje.

Dakle, recikliranje kredita (danas sve prisutnijom sekjuritizacijom finansijske aktive) služi tome da se izvrši akvizicija novog kruga imovine. Bankarski sistem stvara novac i kredite za finansiranje kupovine imovine sa rentijerskim svojstvima: na prvom mestu nekretnina, nafte, mineralnih resursa i monopola. Ostvarenu dobit banke plasiraju u obliku novih hipotekarnih kredita kupcima imovine sa rentijerskim pogodnostima. Time se postiže to da se renta transformiše tok kamatnih plaćanja sa tendencijom eksponencijalnog rasta, a efekat je inflacija cena aktive (špekulativni finansijski mehur), ali i uvećavanje duga u ekonomiji. Plaćanje rente kao kamate je efektivno isključuje iz poreskih obaveza. Kako državni budžet mora da se „napuni”, kreatori ekonomske politike onda poresko opterećenje prebacuju na industriju i radnu snagu, što svakako poskupljuje industrijsko poslovanje i podiže troškove života.

Sve ovo uglavnom nije poznato čak i ekonomistima i finansijskim stručnjacima usled višedecenijske dominacije *neoklasične sinteze* (kao dominantne škole ekonomske misli), koja je uspešno zamaglila pravu prirodu novca. Savremeno ekonomsko i finansijsko obrazovanje je neophodno proširiti kako bi obuhvatilo i prethodno navedene činjenice vezane za savremeni novac, a ne da se finansijska pismenost vezuje samo za investiranje, štednju i računanje kamatnih stopa.

SPISAK LITERATURE

1. Aprea, C., Wuttke, E., Breuer, K., Keng Koh, N., Davies, P., Greimel-Fuhrmann, B. i Lopus, S. J. (2016), „Financial Literacy in the Twenty-First Century: An Introduction to the International Handbook of Financial Literacy”, u: Aprea, C., Wuttke, E., Breuer, K., Keng Koh, N., Davies, P., Greimel-Fuhrmann, B. i Lopus, S. J. (editors), *International Handbook of Financial Literacy*, Singapore: Springer, str. 1-8.
2. Brickman, P., Coates, D. i Janoff-Bulman, R. (1978), „Lottery Winners and Accident Victims: Is Happiness Relative?”, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 36, No. 8, str. 917-927.
3. Dworsky, N. L. (2009), *Understanding the Mathematics of Personal Finance: An Introduction to Financial Literacy*, New Jersey: John Wiley & Sons.
4. „Financial Literacy”, *Investopedia*, <http://www.investopedia.com/terms/f/financial-literacy.asp> (poslednji pristup: 20.06.2017).
5. „How Much Money Have Banks Created”, *Positive Money*, <http://positivemoney.org/how-money-works/how-much-money-have-banks-created/> (poslednji pristup: 30. 08. 2015).
6. Keynes, M. J. (2011), *A Treatise on Money: The Pure Theory of Money and The Applied Theory of Money*, Eastford: Martino Fine Books.
7. Koo, R. (2009), *The Holy Grail of Macroeconomics: Lessons from Japan's Great Recession*, Singapore: John Wiley & Sons (Asia).
8. Koo, R. (2014), *The Escape from Balance Sheet Recession and the QE Trap: A Hazardous Road for the World Economy*, Singapore: John Wiley & Sons (Asia).
9. Lawless, E. R. (2010), *The Student's Guide to Financial Literacy*, Santa Barbara: Greenwood.
10. Kapoor, R. J., Dlabay, R. L., Hughes, J. R., Hart, M. M. (2016), *Focus on Personal Finance: An Active Approach to Help You Achieve Financial Literacy*, New York: McGraw-Hill Education.
11. Kiyosaki, T. R. (2011), *Unfair Advantage: The Power of Financial Education*, New York: Plata Publishing.
12. McConnachie, A. (2013), „How Publicly-Created, Debt-Free Money Addresses the Islamic Concern about Interest”, *Ethical Finance – Understanding the Money System and its Consequences*, Glasgow University, March, 13th.
13. Mellor, M. (2010), *The Future of Money: From Financial Crisis to Public Resource*, London: Pluto Press.
14. Mellor, M. (2012), „Money as a Public Resource for Development”, *Development*, Vol. 55, No. 1, March, str. 45–53.
15. Mellor, M. (2016), *Debt or Democracy: Public Money for Sustainability and Social Justice*, London: Pluto Press.
16. Milutinović, V. (2014), *Neoliberalna bajka: Kritika neoliberalne ideologije*, Beograd: Dosije.
17. Perić, R. M. (2015), *Špekulativni finansijski mehuri savremenog kapitalizma*, Beograd: Visoka škola modernog biznisa.
18. *PISA 2015 Results Volume IV*, <http://www.oecd.org/finance/financial-education/pisa-2015-results-volume-iv-9789264270282-en.htm> (poslednji pristup 18.08.2017).
19. Tressell, R. (2012), *Ragged Trousered Philanthropists*, London: Wordsworth Classics.
20. Vaughan Williams, L. i Siegel, S. D. (editors) (2013), *The Oxford Handbook of the Economics of Gambling*, New York: Oxford University Press.